

ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ ПІДСУДНОСТІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

У статті порушується питання дотримання правил підсудності цивільних справ в контексті чинної процедури звернення до суду, яка встановлена в Цивільному процесуальному кодексі України.

Ключові слова: підсудність, «суд, встановлений законом», право на позов, позивач, відповідач.

В статье поднимается вопрос соблюдения правил подсудности гражданских дел в контексте существующей процедуры обращения в суд, установленной в Гражданском процессуальном кодексе Украины.

Ключевые слова: подсудность, «суд, установленный законом», право на иск, истец, ответчик.

The article raises the question of observance of rules of jurisdiction in civil cases in the context of existing procedures for appeal to the court, which is set in the Civil Procedure Code of Ukraine.

Key words: jurisdiction, “the court established by law”, right to sue, plaintiff, defendant.

Актуальність теми. Кожна особа має право на розгляд і вирішення її цивільної справи тим судом, до повноважень якого вона належить. Дане право в особі є, незалежно від того, на боці якої сторони вона бере участь: позивача чи відповідача. На практиці доволі часто позивач звертається до не підсудного за його вимогою суду. Дотримання встановлених правил підсудності цивільних справ пов’язується з дотриманням права на розгляд справи «судом, встановленим законом», яке закріплене багатьма міжнародними конвенціями.

Дотримання правил підсудності буде показувати наявність в особі права на судовий захист (наявність цього права підтверджує наявність в особі суб’єктивного матеріального права, свободи чи інтересу, який вона хоче захистити в судовому порядку), а належну реалізацію права на судовий захист. Право на судовий захист в рамках цивільного судочинства пов’язують із правом на позов або правом на іншу вимогу до суду. Так, відповідно до ч. 1 ст. 3 ЦПК України «кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів». Отже, звернення до суду можливо тільки з дотриманням чинного порядку,

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 118 ЦПК України позов пред’являється шляхом подання позовної заяви до суду. Право на позов поділяють на два види: право на позов у матеріально-правовому значенні та право на позов у процесуальному значенні, де перше відображає вимогу позивача до відповідача та характеризує матеріально-правову сторону позову, а друге вимогу відповідача до суду та характеризує процесуально-правову сторону позову [1, с. 12, 15].

Як тільки особа захоче реалізувати право на позов у процесуальному значенні, то в такому разі їй необхідно буде дотриматися ряду умов реалізації права на пред’явлення позову, одною із яких є підсудність справи суду [2, с. 64]. Звідси можна зробити важливий висновок щодо природи дотримання правил підсудності цивільних справ: воно є цивільним процесуальним юридичним фактом, з наявністю якого пов’язують успішну реалізацію права на звернення до суду за захистом свого порушеного права, свобод чи інтересу. Даний факт поряд з іншими цивільними процесуальними фактами, що є умовами реалізації права на пред’явлення позову (наявність дієздатності в особі, що звертається із позовом до суду, наявність належно оформлених повноважень

у представника, якщо він звертається до суду, написання позовної заяви відповідно до вимог, що до неї ставить законодавство, сплата суми судового збору тощо), буде свідчити про дотримання чинної процедури звернення до суду в сфері цивільної юрисдикції.

Проте не слід забувати, що власне дотримання правил підсудності буде виступати юридичним фактом, а не сама підсудність є юридичним фактом, як інколи про це помилково пишуть деякі науковці [3, с. 331]. Подібні погляди вводять в оману з приводу природи такого правового явища як підсудність у цивільному процесі. Також важко погодитися з науковцями, що дотримання правил підсудності буде виступати правовою гарантією принципу законності в цивільному судочинстві [4, с. 54]. Безумовно, дотримання правил підсудності цивільних справ пов'язано із принципом законності в цивільному процесі. Справа в тому, що правила підсудності цивільних справ сформульовані виключно в нормах цивільного процесуального закону. Дотримання цих правил особами, які звертаються до суду перевіряється останнім на етапі відкриття провадження у справі. Якщо дані норми порушені не були, можна говорити про не порушення принципу законності в цивільному процесі, оскільки та нормативна модель поведінки, що була прописана в законі була реалізована в конкретній процесуальній поведінці особи, яка звертається до суду. Правовою гарантією принципу законності в цивільному процесі у цій ситуації виступають цивільні процесуальні норми, які закріплюють ті чи інші правила підсудності певної категорії цивільної справи.

Отже, дотримання правил підсудності цивільних справ буде виступати цивільним процесуальним юридичним фактом, з наявністю якого пов'язують успішну реалізацію права на звернення до суду в цивільному процесі.

Дотримання правил підсудності адресно звернено до тієї особи, яка бажає винести юридичний спір чи інше правове питання на офіційний розгляд перед судом зі сфери цивільної юрисдикції. Як правило мова йде за особу, яка порушує діяльність суду по розгляду і вирішенні цивільної справи. Найбільш поширеною особою в цьому разі буде позивач, якщо мова йде за справи позовного провадження. Ним може бути стягувач, якщо мова йде за справи наказного провадження або заявник, якщо треба порушити розгляд справи окремого провадження. Назви вказаних суб'єктів залежать від того, про яку категорію цивільної справи ведеться мова. Якщо вказані суб'єкти не володіють цивільною процесуальною дієздатністю, дотримання правил підсудності адресується їхнім представникам: законним або договірним. Загалом сказане можна поширити на всіх суб'єктів, якщо вони звертаються за захистом чужих прав, свобод чи інтересів.

Хоча порушення розгляду цивільної справи пов'язують із процесуальною діяльністю позивача (заявника), але інколи дотримання правил підсудності цивільної справи може адресуватися відповідачу. Зокрема, якщо відповідач має самостійні вимоги до позивача, які він оформляє у вигляді зустрічного позову, звертання з відповідною позовною заявою повинно йти до суду, який розглядає первісний позов (ч. 2 ст. 113 ЦПК України).

Дотримання правил підсудності виражається у конкретній процесуальній поведінці особи, яка звертається до суду: вона повинна вказати суд, якому підсудна цивільна справа у тексті позовної заяви чи іншої заяви, з якою вона звертається до суду та повинна направити вказаний процесуальний документ за адресою того суду, якому підсудна цивільна справа. Можна також вказаний процесуальний документ особисто принести в суд. Вчинення таких процесуальних дій підтверджується нормативно. Так, відповідно до п. 1 ч. 2 ст. 119 ЦПК України позовна заява повинна містити найменування суду, до якого подається заява. Аналогічне можна сказати щодо заяви про видачу судового наказу (п. 1 ч. 2 ст. 98 ЦПК України). Стосовно направлення процесуальних документів суду, який має повноваження їх розглядати і вирішувати, дана процесуальна дія впливає із системного змісту ч. 1 ст. 118 ЦПК України, де вказується, що має місце «подання позовної заяви до суду першої інстанції» та тієї статті ЦПК України, яка визначає підсудність певної категорії цивільної справи (ст. 107-114 для справ позовного провадження, ст. 97 для справ наказного провадження тощо).

Таким чином, дотримання правил підсудності цивільних справ складається із послідовних процесуальних дій, які вчиняє особа, що звертається до суду: спочатку вона вказує найменування суду в процесуальному документі (позовній заяві, заяві), а потім вона за адресою знаходження суду подає цей процесуальний документ. Але це не єдині процесуальні дії, які вчиняє особа, націлені на дотримання правил підсудності. Наприклад, вона повинна оплатити суму судового збору на реквізити того суду, до якого вона звертається. Проте ця процесуальна дія є не обов'язковою, а факультативною, оскільки в Законі України «Про судовий збір» виписані коло суб'єктів або категорії цивільних справ, по яким заявники звільняються від сплати судового збору (ст. 5)

[5]. Більше того, якщо вимога особи може бути заявлена за альтернативною підсудністю, то вона повинна утриматися від звернення до іншого суду (інших судів), після того як був зроблений вибір нею одного із судів. Тому тут можемо говорити не тільки про активну, але й про пасивну поведінку, пов'язану з дотриманням правил підсудності.

Якщо дотримання правил підсудності складається з двох або більше процесуальних дій, які повинні вчинити особа, яка звертається до суду, можна сказати, що дотримання даних правил є «юридичним складом», а не юридичним фактом. Як правильно свого часу вказували, особливість юридичних фактів як передумови цивільних процесуальних відносин полягає в тому, що для виникнення відносин одного факту недостатньо, а потрібна група фактів, так званий юридичний склад [6, с. 53]. Природа дотримання правил підсудності при цьому не міняється, а тільки уточнюється вказівкою на певну кількість юридичних фактів, з якими пов'язується дотримання даних правил.

Порушення цивільної справи як стадія цивільного процесу складається з двох взаємопов'язаних між собою етапів: звернення з позовною заявою (заявою) до суду та її прийняття судом. Реалізація підсудності в цивільному процесі пов'язана з обома вищевказаними етапами. Вище ми з'ясували, що умовами права на пред'явлення позову (заяви) є дотримання правил підсудності. Але перевіркою їх дотримання займаються на другому етапі стадії порушення цивільної справи. Вказаною перевіркою займається суд, роль якого при вирішенні даного питання надзвичайно велика.

На стадії порушення цивільної справи виникають цивільні процесуальні правовідносини між особою, яка звертається до суду та судом. Інших учасників цивільного процесу об'єктивно ще не має, а тому при вирішенні питання були дотримані правила підсудності цивільної справи чи ні, вони жодним чином не зможуть захистити свої права на розгляд справи судом, встановленим законом на цьому етапі. Ось чому суд, повинен втручатися у вирішення багатьох процесуальних питань на стадії порушення цивільної справи самостійно, у тому числі й питань, які стосуються підсудності. Задачею суду в такому разі є нагляд за дотриманням рівних правил та однакового рівня захисту прав як позивача, так і відповідача. В змагальному процесі суд не повинен віддавати жодній зі сторін переваги [3, с. 334]. Інститут підсудності своєю метою повинен створити у сторін та інших учасників процесу впевненість у тому, що справу розглядав і вирішував належний суд [4, с. 55]. Тому, якщо буде виявлено, що подано позовну заяву чи іншу заяву з порушенням правил підсудності, суд повинен належним чином відреагувати на це.

Питання про дотримання правил підсудності цивільної справи перевіряється судом без проведення судового засідання. Вирішується питання підсудності чи не підсудності цивільної справи певному суду одноособово суддею, якому в порядку автоматизованого розподілу було направлено на розгляд позовну заяву чи інший процесуальний документ, яким порушується провадження у цивільній справі (ч. 2-3 ст. 11¹ ЦПК України). Якщо окремі категорії цивільних справ у суді першої інстанції повинні розглядатися в складі судової колегії (наприклад, для деяких справ окремого провадження передбачена судова колегія у складі одного судді і двох присяжних), питання підсудності справи даному суду вирішується все одно одноособово суддею.

Суддя, якому в порядку розподілу дали на розгляд позовну заяву чи інший процесуальний документ, яким порушується провадження у справі, повинен, використовуючи власні професійні знання, вирішити, відбулося порушення у справі чи ні. Відповідь на це питання пов'язане з належним знанням суддею правил родової та територіальної підсудності, а також винятків із них. Цікаво те, що вирішуючи питання підсудності цивільної справи певному суду, суддя повинен обов'язково пам'ятати всі винятки із загального правила територіальної підсудності, щоби переконатися, що надіслана йому позовна заява (заява) не попадає під цей виняток. На практиці інколи зустрічаються ухвали, коли суддя йде методом виключення [7].

Суддя повинен вміти співставляти конкретний випадок звернення до суду із тими нормами, які його регламентують, тобто правильно здійснити процес правозастосування норм цивільного процесуального права. Інколи для перевірки дотримання правил підсудності потрібно здійснити дослідження та оцінку судових доказів. Зокрема, якщо подається позов про розірвання шлюбу за зареєстрованим місцем проживання (перебування) позивача у зв'язку із наявністю у нього захворювання чи іншої поважної причини, яка не дає йому можливість виїхати до суду за місцем зареєстрованого проживання (перебування) відповідача (ч. 2 ст. 110 ЦПК України), суд відкрив провадження у цивільній справі, якщо позивач за допомогою доказів доведе наявність вказаних умов для розгляду справи за місцем свого проживання (перебування). Вказані докази суд повинен належним чином оцінити та на їх підставі винести зважене рішення щодо дотри-

мання правил підсудності чи ні. Ось чому успішна перевірка питання дотримання цих правил вимагає наявності не тільки професійних знань, але й професійного досвіду особи. Тому воно вирішується виключно суддею. Тим більше що вирішення цього питання має поточний характер і не пов'язане з остаточним вирішенням справи.

Якщо цивільна справа підсудна суду, якому була адресована позовна заява (заява), за наявності всіх інших передумов та умов, суддя виносить ухвалу про відкриття провадження у цивільній справі (ч. 5 ст. 122 ЦПК України).

Встановлення дотримання особою правил підсудності цивільної справи певному суду взято в часові рамки з метою незатягування вирішення цивільної справи. Тривалість цього строку різна та залежить від того, який статус має відповідач: є він суб'єктом підприємницької діяльності чи ні. Так, якщо позов подається до юридичної особи чи фізичної особи – підприємця, суддя повинен всі питання, пов'язані з порушенням провадження у справі (у тому числі й підсудності справи суду) вирішити протягом трьох днів (ч. 4 ст. 122 ЦПК України). Тут береться до уваги час, який потрібно судді для отримання інформації з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, на підставі якої він перевіряє дотримання правил територіальної підсудності. На практиці бувають випадки, коли заявники за якихось причин не отримують з такого Реєстру інформацію та звертаються до неналежного суду [8].

Якщо позов подається до фізичної особи, яка не є суб'єктом підприємницької діяльності, суддя повинен спочатку переконатися в тому, чи позивач не зловживав правом на звернення до суду та вказав правильну адресу місця проживання (перебування) фізичної особи. З цією метою суддя не пізніше двох днів з дня надходження позовної заяви до суду звертається до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи щодо надання інформації про зареєстроване місце проживання (перебування) такої фізичної особи. Вказана інформація про місце проживання (перебування) фізичної особи має бути надана протягом трьох днів з моменту отримання відповідним органом реєстрації місця проживання та перебування особи відповідного звернення суду (ч. 3 ст. 122 ЦПК України). При надходженні такої інформації суддя повинен в межах одного дня вирішити питання про підсудність цивільної справи суду, до якого звернулися чи ні (ч. 4 ст. 122 ЦПК України). Ось саме тут і проявляється роль суду в якості арбітра сторін, що не повинен давати жодній із них перевагу та створювати однакові умови для їх змагання в цивільному процесі. Нерідко на практиці за результатами перевірки місця проживання (перебування) фізичної особи суддя не порушує розгляду цивільної справи, оскільки відповідача вдалося ідентифікувати за іншою зареєстрованою адресою [9].

У справах непозовного провадження також можуть міститися спеціальні строки перевірки суддею дотримання правил підсудності: для справ наказного провадження такий строк визначений терміном в один день (ч. 7 ст. 100 ЦПК України). Для справ окремого провадження строк перевірки дотримання правил підсудності визначається, виходячи із загальних строків, встановлених для справ позовного провадження (ч. 3 ст. 235 ЦПК України). Проте в деяких випадках такі строки для справ окремого провадження можуть визначатися не днями, а годинами. Так, заява про госпіталізацію особи до психіатричного закладу розглядається судом (у тому числі й питання підсудності такої заяви) з дня її надходження до суду протягом 24 годин (ч. 1 ст. 281 ЦПК України).

Отже, в цивільному процесі України, існують різноманітні строки перевірки суддею дотримання позивачем (заявником) правил підсудності цивільних справ, які залежать не тільки від виду цивільного процесу, але і від категорії цивільної справи у межах певного виду цивільного судочинства. Вказані строки встановлюються, виходячи із того, щоб суддя міг зробити перевірочні дії, пов'язані з дотриманням правил територіальної підсудності, оскільки саме вирішення цього питання найбільше на практиці забирає багато часу в судді, який перевіряє дотримання особою передумов та умов звернення до суду.

Висновки. Право на судовий захист в сфері цивільного судочинства загалом пов'язують із правом на звернення до суду, яке обумовлено рядом юридичних фактів та реалізується за визначеною процедурою. Умовою реалізації цього права є дотримання правил цивільного судочинства, яке виражається у необхідності заявника вчинити ряд процесуальних дій або утриматися від їх вчинення. Тому, за своєю юридичною природою дотримання правил підсудності є юридичним складом, що показує успішну реалізацію права на звернення до судового органу. Перевіркою наявності або відсутності юридичних фактів такого складу займається суддя, який повинен враховувати інтереси обох сторін справи (де вони є).

Список використаних джерел:

1. Добровольский А.А. Исковая форма защиты права (основные вопросы учения об иске) / А.А. Добровольский. – М. : Моск. гос. ун-т, 1965. – 189 с.
2. Луспенник Д.Д. Розгляд цивільних справ судом першої інстанції / Д.Д. Луспенник. – Х. : Харків юридичний, 2006. – 480 с.
3. Ярков В.В. Юридические факты в цивилистическом процессе / В.В. Ярков. – М. : Инфотропик Медиа, 2012. – 608 с.
4. Кузнецова Е.В. Институт подсудности в гражданском процессуальном праве Российской Федерации : дис. ... кандидата юрид. наук : спец. 12.00.15 / Е.В. Кузнецова. – М., 2004. – 190 с.
5. Про судовий збір : Закон України №3674-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3674-17>.
6. Гражданский процесс : [учебник] / [А.П. Вершинин, Л.А. Кривоносова, Е.Ю. Новиков, В.И. Полудняков и др.] ; под ред. В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота. – [Издание третье, переработанное и дополненное]. – М. : ПБОЮЛ Гриженко Е.М., 2000. – 544 с.
7. Ухвала Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області від 11 січня 2016 року в цивільній справі № 537/4838/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54861241>.
8. Ухвала Шевченківського районного суду м. Києва від 7 грудня 2012 року в цивільній справі № 2610/28800/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27898099>.
9. Ухвала Шевченківського районного суду м. Чернівці від 28 січня 2014 року в цивільній справі № 727/599/14-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39568116>.

УДК 247.44

СЕМИПОЛЕЦЬ В.В.

ПІДСТАВИ ТА НАСЛІДКИ ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

У цій науковій статті розглядається актуальне питання, яке полягає у підставах та наслідках позбавлення батьківських прав. Зроблено ґрунтовні й актуальні висновки щодо досліджуваної тематики.

Ключові слова: права дитини, батьківські права, позбавлення батьківських прав, сімейне право.

В данной научной статье рассматривается актуальный вопрос, который заключается в основаниях и последствиях лишения родительских прав. Сделаны основательные и актуальные выводы по рассматриваемой тематике.

Ключевые слова: права ребенка, родительские права, лишение родительских прав, семейное право.

In this scientific article, an urgent issue is considered that is the grounds and consequences of depriving parental rights. Made thorough and relevant conclusions on the subject matter.

Key words: child's rights, parental rights, deprivation of parental rights, family law.